

वाक्यका आधारमा राजवंशी र नेपाली भाषाको तुलना
Comparison of Rajvanshi and Nepali languages on the basis of sentences

देवीप्रसाद Devi Prasad आचार्य Acharya
 सह-प्राध्यापक नेपाली विभाग
 मेची बहुमुखी क्याम्पस, त्रिभुवन विश्वविद्यालय
 devipd.acharya2021@gmail.com

लेखसार

यस अनुसन्धान लेखमा राजवंशी भाषाको वाक्य संरचनालाई नेपाली भाषाका वाक्य संरचनासँग तुलना गरेर तिनमा पाइने समानता र भिन्नताहरू केलाइएको छ । यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको स्थलगत एवम् पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित छ । यस लेखमा प्राथमिक र द्वितीयक दुबै स्रोतको उपयोग गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको थियो । यसका लागि झापा जिल्लाका अलग अलग तीन ठाउँका राजवंशी मातृभाषीहरूबाट प्राथमिक तथ्य र राजवंशी एवम् नेपाली भाषाका व्याकरण एवम् भाषाका (खास गरी राजवंशी भाषाका) लेख रचनाहरूबाट द्वितीयक तथ्यहरू सङ्कलन गरिएको थियो । यसरी उपलब्ध तथ्यहरूलाई तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधारमा वर्णनात्मक विधिअनुसार व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनबाट राजवंशी र नेपाली भाषाका सबै प्रकारका वाक्यहरूको (सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य तथा मिश्र वाक्य) निर्माण प्रक्रिया (संरचनात्मक ढाँचा) समान छ भन्ने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

Abstract

In this research article, the sentence structure of the Rajvanshi language is compared to that of the Nepali language, and their similarities and differences are examined. This article is based on qualitative field and library research. This article's information was gathered from both primary and secondary sources. For this purpose, primary data was gathered from Rajwansi native speakers in three distinct Jhapa district locations, and secondary data was gathered from Rajwansi and Nepali language grammar and language (especially Rajwansi language) writings. Thus, the available facts have been interpreted and analyzed using the descriptive method and comparative analysis as a theoretical foundation. The conclusion of this study is that the construction process (structural structure) of all sentence categories (simple sentences, complex sentences containing infinitive verbs, compound sentences, and mixed sentences) in the Rajwanshi and Nepali languages is identical.

शब्दकुञ्जी : कृदन्त - वक्ताहरू - सरल वाक्य - जटिल वाक्य - मिश्र वाक्य - संयुक्त वाक्य - स्वतन्त्र उपवाक्य -
 आश्रित उपवाक्य ।

Keywords: Participles, Speakers, Simple Sentence, Complex Sentence, Compound Sentence, Combined Sentence, Independent Clause, Dependent Clause

विषय परिचय

वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालमा १२३ वटा भाषा प्रयोगमा छन् । भाषा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन (२०७५/०७६) अनुसार अरु ६ वटा भाषाहरू नेपालमा बोल्ने गरेको पाइन्छ । यस अनुसार नेपालमा अहिले जम्मा १२९ वटा मातृ भाषाहरू प्रचलनमा रहेका देखिन्छन् । यस तथ्याङ्कबाट भाषा सङ्ख्यामा धेरथोर जे जस्तो अन्तर देखिए पनि नेपाल बहुभाषी राष्ट्र भएको तथ्य पुष्टि हुन्छ । वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालका केही प्रमुख भाषाहरू तथा राजवंशी भाषाको जनसंख्या र त्यसको प्रतिशत विवरण तालिका एकमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १ : नेपालका भाषाहरूको सङ्ख्यात्मक स्थिति

भाषा	जनसङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाली	११८२६९५३	४४.६३
मैथिली	३०९२५३०	११.६७
भोजपुरी	१५८४९५८	५.९८
थारू	१५२९८७५	५.७७
तामाङ	१३५३३११	५.१०
नेवार	८४६५५७	३.१९
बज्जिका	७९३४१६	२.९९
मगर	७८८५३०	२.९७
उर्दु	६९१५४६	२.६१
अवधी	५०१७५२	१.८९
लिम्बु	३४३६०३	१.२९
गुरुङ्ग	३२५६२२	१.२२
राजवंशी	१२२२१४	०.४६

सिबिएस, सन् २०१२

नेपालमा बोलिने १२३ भाषाहरूमध्ये एकलाखभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएका १९ ओटा भाषामध्ये राजवंशी भाषा १८ औं स्थानमा पर्दछ (यादव, २००४ सन्) । राजवंशी भाषा मातृभाषाका रूपमा बोल्ने व्यक्तिहरू बाहेक २००६० (०.०७) मानिसहरू दोस्रो भाषाका रूपमा यो भाषा बोल्दछन् । राजवंशी भाषा मूलतः भ्रपा, मोरङ र सुनसरीमा बोलिने भाषा हो । भाषा आयोगद्वारा प्रकाशित भाषिक तथ्याङ्क (२०७५) अनुसार भ्रपा, मोरङ र सुनसरीमा १०६ ओटा भाषाहरू बोलिन्छन् । तीमध्ये राजवंशी भाषा नवौं स्थानमा रहेको छ । यस तथ्याङ्कअनुसार प्रदेश एकमा राजवंशी भाषी वक्ताहरूको संख्या १२१२९१ (२.६९ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ भने सोही तथ्याङ्कअनुसार ताजपुरिया भाषाका वक्ताहरूको संख्या १८५६० रहेको देखिन्छ । बिष्ट (सन् १९६७ : १०) मा राजवंशीहरूले बोल्ने भाषालाई राजवंशी वा ताजपुरी भनिन्छ भनी यी दुवै भाषालाई एउटै मानिएको छ । नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा ताजपुरिया भाषा भनी छुट्टै उल्लेख गरिएको छ, जसअनुसार नेपालका ताजपुरिया भाषाका वक्ताहरूको संख्या १८८११ (०.०७ प्रतिशत) रहेको छ । त्यस्तै दोस्रो भाषाका रूपमा ११७५ जनाले ताजपुरिया बोल्ने तथ्याङ्क देखाइएको छ । बिष्ट (१९६७ : १६०) मा उल्लेख भए अनुसार हाल राजवंशी वा ताजपुरी/ताजपुरिया भनेर चिनिने मानिसहरूलाई पहिले कोच भनिन्थ्यो । यसै गरी बिष्ट (२०५२) ले 'कोच र राजवंशी मोरङ र भ्रपाका सबैभन्दा पुराना बासिन्दा हुन् । उनीहरूको उल्लेख महाभारत तथा पुराणमा पनि भएको छ' (पृ.-११३) भनेका छन् । प्रसिद्ध भाषाशास्त्री प्राध्यापक बालकृष्ण पोखरेलले ताजपुरिया भाषालाई भारतीय आर्य परिवारको मागधेली शाखाको भारतवर्ग भित्र पर्ने मैथिली र भोजपुरी भाषाको सहोदर बताएका छन् । उपाध्याय (२०५५) अनुसार नेपालका ताजपुरियाहरूले बोल्ने भाषा नै राजवंशी भाषा हो । भ्रपा तथा मोरङमा ताजपुरिया भन्दा प्रायः सबैले राजवंशी नै भन्ने बुझ्दछन्' (उपाध्याय, २०५५ : ४) । पन्त (२०४१) का अनुसार 'राजवंशी भाषामा हिन्दी, बङ्गाली, भोजपुरी र मैथिली भाषाको सम्मिश्रणजस्तो प्रतीत हुन्छ' (पृ.-६१) । यसै गरी वाइल्ड (सन्. २००८) ले नेपालमा बोलिने राजवंशी भाषा पूर्वतिर असमी, पश्चिमतिर मैथिली र दक्षिणतिर बङ्गालीसंग समानता राख्छ भनेका छन् ।

उपाध्याय (२०५५) ले राजवंशी भाषाको लिपिको चर्चा गर्दा 'राजवंशी कामरूपी भाषाको विकसित रूप भएको हुँदा कामरूपी लिपि नै राजवंशीहरूको स्वकीय लिपि रहेको स्वयम् सिद्ध हुन्छ, यसो भए पनि राजवंशी भाषाको लेखनका लागि स्थानअनुसार देवनागरी (नेपालमा), बङ्गाली-पश्चिम बङ्गालमा) तथा असमिया (असममा) लिपि व्यवहारमा आएको देखिन्छ' भनेका छन् ।

नेपालमा बोलिने राजवंशी भाषाको मूल क्षेत्र भनेकै भ्रपा र मोरङ हो । यस भाषाका प्रमुख वक्ताहरूको विस्तार क्षेत्र सानै भए पनि भ्रपाको पूर्वी भेकतिर बोलिने राजवंशी भाषा र मोरङतिर बोलिने राजवंशी भाषामा केही स्थानिक भेद फेला पर्दछ भनी यस अध्ययनमा संलग्न राजवंशीभाषी वक्ताहरू बताउँछन् । यो फरक कुन कुन भाषिक तथा व्याकरणिक स्तरमा के कस्तो रहेको छ भन्ने कुराको गहन र भाषा वैज्ञानिक अध्ययन हुन जरुरी छ ।

दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरूका बिचमा सैद्धान्तिक एवम् शैक्षणिक दृष्टिले तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी अध्ययन गर्न सकिन्छ । भाषाका विविध पक्षहरू (वर्ण, रूप, वाक्य, शब्दभण्डार आदि) मध्ये एक वा बहु पक्षहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्न सकिन्छ । यसरी तुलना प्रतितुलना गर्दा ती पक्षका समान एवम् भिन्न विशेषताहरूका बारेमा वर्णन विश्लेषण गरिन्छ । यस सन्दर्भमा अधिकारी (२०७४, पृ. १३५) ले “शैक्षणिक प्रयोजनका दृष्टिले व्यतिरेकी अध्ययन त्यस्ता भाषाहरूका बिच विशेष उपयोगी मानिन्छ जुन एक अर्काको सम्पर्कमा बोलिन्छन्, व्यवहृत हुन्छन्” भन्ने उल्लेख गरेका छन् । यसै पृष्ठभूमिलाई ध्यान दिएर के भन्न सकिन्छ भने नेपालमा बहुसङ्ख्यक नेपालीले प्रयोग गर्ने नेपाली भाषासंग राजवंशी भाषाको तुलना गर्नु वाञ्छनीय देखिन्छ । अन्य मातृभाषीहरूले जस्तै राजवंशी मातृभाषीका वक्ताहरूले पनि नेपालीलाई दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्दछन् । नेपालमा (मुख्यतया भ्रपा र मोरङ) बोलिने राजवंशी भाषाको अहिलेसम्म व्यवस्थित र वैज्ञानिक अध्ययन हुन सकेको देखिदैन । राजवंशी भाषामा यदाकदा छिटपुट र धेरथोर अध्ययन भएको पाइए पनि यसको वर्ण व्यवस्था, रूप व्यवस्था तथा वाक्यव्यवस्था र शब्दभण्डारका बारेमा व्यापक रूपमा वर्णनात्मक तथा भाषावैज्ञानिक अध्ययन भएको पाइँदैन । अझ राजवंशी र नेपाली भाषाको वाक्य तहमा यस किसिमको तुलनात्मक अध्ययन पनि त्यति भएको पाइँदैन । यसर्थ यस अनुसन्धान लेखको मुख्य उद्देश्य राजवंशी र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनाको तुलना गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनको क्रममा यहाँ सरल र जटिल दुबैखाले वाक्य संरचनालाई लिइएको छ । जटिल वाक्यमा असमापिका क्रियाद्वारा बनेका वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यको तुलना गरिएको छ ।

अध्ययनको उपयोगिता र महत्त्व

राजवंशीहरू नेपालको दक्षिण-पूर्वी भेकको खासगरी भ्रपा र मोरङमा परापूर्व कालदेखि बसोबास गर्दै आएका यहाँका आदिवासी हुन् । यिनीहरूले बोल्ने भाषालाई नै राजवंशी (कतै कतै ताजपुरिया) भाषा भनिन्छ । राजवंशीहरूले बोल्ने दोस्रो भाषा नेपाली नै हो । यस अनुसन्धान लेखमा निकटवर्ती (एक आपसमा अन्तर्मिश्रित भएका वा नजिक नजिक रहेका भाषाभाषीहरू) राजवंशी र नेपाली भाषामा प्रयुक्त वाक्यहरूको तुलना गरिएको हुँदा यसको सैद्धान्तिक तथा शैक्षणिक उपयोगिता रहेको छ । यो अध्ययन खास गरी राजवंशी भाषाको वाक्य संरचना (सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्य) सम्बन्धी विशेषताहरू पहिचान गर्न र वर्णन गर्न सार्थक हुने देखिन्छ । त्यस्तै यसको उपयोग भाषा विज्ञान तथा भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा समेत गर्न सकिन्छ । यसको अध्ययन नेपाली भाषाभाषीले राजवंशी भाषा सिक्दा र राजवंशी भाषाभाषीले नेपाली भाषा सिक्दा दोस्रो भाषाको सामग्रीका रूपमा प्रयोगमा आउन सक्छ । यसैगरी राजवंशी भाषाभाषीका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, अभ्यास पुस्तिका, व्याकरण निर्माण तथा परिमार्जन गर्नसमेत यो अध्ययन सहायक हुन सक्छ । यसबाहेक जुनसुकै दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरूका बिचमा गरिने तुलनात्मक र व्यतिरेकी अध्ययनका लागि पनि यस लेखलाई सहायक र नमुनाका रूपमा उपयोग गर्न सकिन्छ ।

अध्ययन विधि

राजवंशी र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनालाई तुलना गरिएको यो लेख गुणात्मक अनुसन्धानको स्थलगत एवम् पुस्तकालयीय अध्ययनमा आधारित छ । स्थलगत अध्ययन अनुसार यसमा प्राथमिक र पुस्तकालयीय अध्ययन अनुसार द्वितीयक स्रोतको उपयोग गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको थियो । यस अनुसार प्राथमिक तथ्य सङ्कलन गर्न राजवंशी भाषा बोल्ने सम्पूर्ण राजवंशी मातृभाषी वक्ताहरूलाई जनसङ्ख्या मानी उद्देश्यमूलक प्रक्रियाअनुसार भ्रपा जिल्लाका मेचीनगर नगरपालिका, कचनकवल गाउँपालिका र कमल गाउँपालिकाबाट पाँचपाँचजनाका दरले जम्मा पन्द्रजना राजवंशी मातृभाषी वक्ताहरूलाई प्रतिनिधि नमुना छनोट गरिएको थियो ।

लेखको उद्देश्य अनुरूप प्राथमिक स्रोतका रूपमा राजवंशी मातृभाषीहरूका प्रतिनिधि वक्ताहरूबाट तथ्य सङ्कलन गर्न प्रश्नावली निर्माण गरिएको थियो । यस क्रममा भाषा सम्बन्धी अगाडि केही काम गरिसक्नु भएका सम्बन्धित भाषाविद् एवम् विषय विज्ञहरूको परामर्श लिई सरल तथा जटिल वाक्यहरू प्रत्येकका २५/२५ वटा वाक्यगत प्रश्नावलीहरूको परिमार्जन र स्तरीकरण गरिएको थियो । यस अनुसार तयार गरिएका उक्त नेपाली वाक्य सूचीहरू नमुना छनोट गरिएका त्यस त्यस क्षेत्रका राजवंशी मातृभाषीहरूलाई राजवंशी भाषामा अनुवाद गर्न लगाइएको थियो । त्यसपछि उनीहरूबाट प्राप्त भएका सूचनाहरूलाई टिपोट एवम् टेपरेकर्ड गरिएको थियो । यसबाहेक नेपाली भाषासँग सम्बन्धित सबै प्रकारका सूचनाहरू द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको थियो । यसैगरी राजवंशी भाषाका व्याकरण, वाक्यगत सामग्री, पाठ्य सामग्री लेख तथा रचनाहरूलाई समेत द्वितीयक स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको थियो । यसरी समग्रमा सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूलाई तुलनात्मक तथा व्यतिरेकी विश्लेषणको सैद्धान्तिक अवधारणालाई आधार मानी गुणात्मक व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । वर्णन विश्लेषणको यस क्रममा नतिजा र छलफलमा राजवंशी र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनालाई तालिकीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

नतिजा र छलफल

वाक्य संरचनाका आधारमा राजवंशी र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यस अनुसन्धान लेखको मूल उद्देश्य हो । यसका लागि वाक्य संरचनालाई अधिकारी (२०७५) ले भने बमोजिम सरल र जटिल वाक्य गरी दुई वर्गमा राखेर हेरिएको छ । यसमा जटिल वाक्य अन्तर्गत पनि असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यलाई विभाजन गरिएको छ । यसैअनुसार यहाँ यी सबै प्रकारका (सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्य) वाक्यहरूलाई तुलनात्मक किसिमले तालिकीकरण गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको छ ।

वाक्य संरचनाका आधारमा राजवंशी र नेपाली भाषाको तुलना

राजवंशी र नेपाली भाषाका वाक्य संरचनालाई सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यहरूको समानता एवम् भिन्नताहरू तुलना गरिएको छ ।

सरल वाक्यको तुलना : शर्मा (२०४९) ले 'उद्देश्य र विधेय सरल वाक्यका दुई अनिवार्य संरचक खण्ड हुन्छन्, त्यसैले प्रत्येक सरल वाक्यका बनोटमा एउटा उद्देश्य र एउटा विधेय अवश्य हुन्छ' (पृ.-१९२) भनेका छन् । यसैगरी शर्मा र लुइटेले (२०६०) ले एउटा मात्र स्वतन्त्र उपवाक्य रहेको वाक्यात्मक एकाइ नै सरल वाक्य हो र यसलाई आधारभूत वाक्य पनि भनिन्छ भनेका छन् । यसै अनुसार यहाँ राजवंशी र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको तुलना गरिएको छ, जसमा पहिले दुबै भाषाका उदाहरणहरूलाई तालिका दुईमा प्रस्तुत गरिएको छ र त्यसपछि तिनको वर्णन गरिएको छ ।

तालिका २ : राजवंशी र नेपाली भाषाका सरल वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति

राजवंशी	नेपाली
मुइ हाट जाम ।	म बजार जान्छु ।
भाइडा रुटी खाबे ।	भाइ रोटी खान्छ ।
मुइ संगडाक कलमडा दिनु ।	मैले साथीलाई कलम दिएँ ।
अए हासिल ।	ऊ हाँस्यो ।
राम पढेचे ।	राम पढ्छ ।
तुइ चुराला खाइस ले ।	तँ चिउरा खा ल ।
मोक निन्द धोरिल ।	मलाई निद्रा लाग्यो ।
अग्नि जलिल ।	आगो बल्यो ।
लदीडा बहछे ।	खोला बग्छ ।
तुइ धामाधुम हिती आसिस ।	तिमी सरासर यता आऊ ।
मोर दुईझन बहिनी छे ।	मेरा दुई बहिनी छन् ।
मोर नाम पानीलाल हए ।	मेरो नाम पानीलाल हो ।
आप हामा गावन गिदाई ।	अब हामी गीत गाऊँ ।
तहमा/तमाहा हिती आस ।	तपाईं यता आउनुहोस् ।
अए कान्दिसले ।	ऊ रोयो ।
मोर पाछु पाछु आसेक ।	मेरो पछि पछि आऊ ।
तोक आईडा डाकाचे ।	तिमीलाई आमाले बोलाउँदैछिन् ।

शर्मा (२०४९) र शर्मा तथा लुइटेले (२०६०) ले सरल वाक्यको चिनारी गराए अनुसार नै तालिका दुईमा देखाइएका राजवंशी र नेपाली भाषाका सरल वाक्यहरूको संरचना समान देखिन्छ । यी दुबै भाषाका प्रत्येक वाक्यमा एउटा एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य छन् । साथै यी प्रत्येक उपवाक्यहरूले एउटा मात्र धारणा दिएका छन् । यी वाक्यमा एउटा उद्देश्य र एउटा विधेय अवश्य छन् । तिनमा वाक्यको समापक भएर एउटा एउटा क्रियापद आएका छन् । यसरी यस तालिका दुईका अनुसार राजवंशी र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको संरचना समान देखिन्छ ।

असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यको तुलना: अधिकारी (२०७५) का अनुसार एउटा वाक्यमा एकभन्दा बढी कथन वा अवधारणालाई उन्नका लागि क्रियालाई कृदन्तीकरण गरेर असमापिका क्रियाद्वारा उपवाक्यहरू बन्ने गर्दछन् । यस्ता वाक्यमा असमापिका क्रियाले नै संयोजकको काम समेत गरेको हुन्छ । यस अनुसार यहाँ राजवंशी र नेपाली

भाषाका असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ । यसका लागि यहाँ पहिले तालिका तीनमा उदाहरणहरू दिइएको छ, त्यसपछि वर्णन तथा व्याख्या गरिएको छ ।

तालिका ३ : राजवंशी र नेपाली भाषाका असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति

राजवंशी	नेपाली
मुइ बेराएने हाट गेनु ।	म हिँड्दै बजार गएँ ।
भाइडा दौरने स्कूल गेल ।	भाइ दौडेर स्कूल गयो ।
मुइ गावन गिदाते नाचेचु ।	म गीत गाउँदै नाच्छु ।
भाइडा हाँसेने बलेचे ।	भाइ हाँसेर बोल्छ ।
कालि गस्सहवार चेड्ग्रा एड्डा भए ।	हिजो रिसाउँने केटो यही हो ।
अक घरत रहवार मन लागेना ।	उसलाई घर बस्न मन लाग्दैन ।
हाँस्वार स्वास्थ्यरारताने भाल हए ।	हाँस्तु स्वास्थ्यका लागि राम्रो हो ।
मुइ घर पुगवार बेला सधाए निन्दाए गिच्छले ।	म घर पुग्दा सबै निदाइसकेका थिए ।

माथिको तालिका तीनमा प्रस्तुत गरिएका राजवंशी र नेपाली भाषाका प्रत्येक वाक्यमा दुईवटा उपवाक्य र दुईवटा धारणा रहेका छन् । तिनमा आएका असमापिका उपवाक्यहरू मुख्य वाक्यका आश्रित भएर आएका छन् । नेपालीमा **दै, एर, ए, ने, न, नु, दाजस्ता** प्रत्यय लागेर बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेका छन् भने राजवंशी भाषामा **नु, ते, वारजस्ता** प्रत्यय लागेर बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेका छन् । यसरी राजवंशी र नेपाली भाषाका असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको संरचना समान देखिन्छ ।

संयुक्त वाक्यको तुलना : शर्मा (२०४९, पृ. २२७) का अनुसार 'वाक्य संरचनामा दुई वा दुईभन्दा बढी प्रधान उपवाक्य भएका वाक्यलाई संयुक्त वाक्य भन्दछन् । संयुक्त वाक्यमा पाइने उपवाक्यहरू परस्परमा निरपेक्ष वा स्वतन्त्र र समान हुन्छन् । प्रधान उपवाक्यहरूलाई जोड्ने काम निरपेक्ष योजकले गर्दछन्' । यसै गरी लम्साल (२०६८) ले पनि दुई वा दुईभन्दा बढी स्वतन्त्र उपवाक्यलाई निरपेक्ष योजकद्वारा संयोजन गरेर बनेको वाक्यलाई संयुक्त वाक्य भनेका छन् । यसै अनुसार यहाँ राजवंशी र नेपाली भाषाका संयुक्त वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ र उदाहरणहरूलाई तालिका चारमा प्रस्तुत गरेर तिनको वर्णन गरिएको छ ।

तालिका ४ : राजवंशी र नेपाली भाषाका संयुक्त वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति:

राजवंशी	नेपाली
ना मोक निन धरेचे ना भोक लागेचे ।	मलाई न निद्रा लाग्छ न भोक लाग्छ ।
नि ते बहिनडा जावे निते मुइ जाम ।	कि बहिनी जान्छे कि म जान्छु ।
मोक भोक लागिस्ले ओइवारताने पन्ता भात खानु ।	मलाई भोक लाग्यो त्यसैले पन्था भात खाएँ ।
रामह पोद्वे मह पढिम ।	राम पनि पढ्छ म पनि पढ्छु ।
राम आर श्याम हाट गेल ।	राम र श्याम बजार गए ।
बहिनडा घर गेल आर निन्दाएगेल ।	बहिनी घर गई र सुती ।
बेटीडा पाठखान लेखेचे बेटाडा माने लेखेना ।	छोरी पाठ लेख्छे छोरो चाहिँ लेख्दैन ।

माथिको तालिका चारमा **त्यसैले, र, चाहिँ** जस्ता एकल संयोजकले दुई स्वतन्त्र वाक्यलाई जोडेर नेपालीका संयुक्त वाक्य बनेका छन् । यसरी संयोजन हुने क्रममा दोहोरिएका पदहरूको लोप भएको छ । यसैगरी **न...न, कि...कि, पनि...पनि** जस्ता युगल संयोजकले पनि संयुक्त वाक्यको निर्माण गरेको पाइन्छ । राजवंशी भाषामा **ओइवारताने** (त्यसैले), **आर** (र), **माने** (चाहिँ) जस्ता एकल संयोजक र **ना...ना** (न...न), **निते...निते** (कि...कि), **ह...ह** (पनि...पनि) जस्ता युगल संयोजकद्वारा दुईवटा स्वतन्त्र उपवाक्यलाई संयोजन गरेर संयुक्त वाक्य निर्माण भएको छ । उक्त तालिका चारमा प्रयुक्त वाक्यहरूमा आएका उपवाक्यहरू एक अर्कामा आश्रित नभएर एउटै वाक्यका दुबै प्रधान उपवाक्य भएर आएका छन् । ती उपवाक्यहरूको समानान्तर सम्बन्ध रहेको छ । माथि उदाहरणमा दिएजस्तै राजवंशी र नेपाली भाषामा **र, आर** संयोजकबाट समुच्चायक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ । त्यस्तै पुनः **र, आर** संयोजकबाट अनुक्रम बोधक संयुक्त वाक्य

बनेको पाइन्छ । यसैगरी पनि, ह संयोजकबाट युगपद बोधक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ । त्यस्तै ओइबारताने संयोजकबाट परिणाम बोधक संयुक्त वाक्य बनेको पाइन्छ । यसैगरी चाहिँ, माने संयोजकबाट तुलना बोधक संयुक्त वाक्य र ना...ना (न...न), निते...निते (कि...कि) संयोजकबाट विकल्प बोधक संयुक्त वाक्य बनेको देखिन्छ । अतः राजवंशी र नेपाली भाषाका संयुक्त वाक्यहरूको संरचनामा समानता रहेको पाइन्छ ।

मिश्र वाक्यको तुलना : शर्मा (२०४९, पृ. २२३) का अनुसार 'मिश्र वाक्यको संरचनामा एउटा मुख्य वा प्रधान र एक वा एकभन्दा बढी आश्रित वा अधीन उपवाक्य रहेका हुन्छन्, प्रधान वा अधीन प्रत्येक उपवाक्य एउटा एउटा सरल वाक्य हुन्छ ।' शर्मा र लुइटेले (२०६०) ले पनि एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र एक वा एकभन्दा बढी उपवाक्य स्वतन्त्र उपवाक्यको आश्रित भएर बनेको वाक्यलाई मिश्र वाक्य भनेका छन् । यस अनुसार यहाँ राजवंशी र नेपाली भाषाका मिश्र वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ जसमा उदाहरणहरूलाई तालिका पाँचमा प्रस्तुत गरेर तिनको वर्णनसमेत गरिएको छ ।

तालिका ५: राजवंशी र नेपाली भाषाका मिश्र वाक्यहरूको तुलनात्मक स्थिति:

राजवंशी	नेपाली
पृथ्वीडा गोल छे कहवार काथा सत्य हय ।	पृथ्वी गोलो छ भन्ने कुरा साँचो हो ।
मुइ गावन गिदाचु कहेने हरि कहिस्ले ।	म गीत गाउँछु भनी हरिले भन्यो ।
इन्दिरा गावन गिदाएले मुइ नाचिम ।	इन्दिराले गीत गाइन् भने म नाच्छु ।
राम फेल होल निपढवार कारणनत ।	राम फेल भयो किनभने उसले पढेन ।
तुइ आस्वो कहेने मुइ आग्रे छिनु ।	तिमी आउँछौ भनेर म परिखरिँ ।
अर कहवार अनुसारे खेलडा भाल छिले ।	उनको भनाइमा खेल राम्रो थियो ।
जाहे महु रस काट्वे अहे हातखान चाट्वे ।	जसले मह काट्छ उसले हात चाट्छ ।
सीता जेहीखान माइवे आइखान पावे ।	सीताले जुन माग्छिन् त्यही पाउँछिन् ।
अए जेनडकए आसिलअनडकए गेल ।	ऊ जसरी आयो त्यसरी गयो ।
तुइ जेनड काम कोरवो अनङ्गे फल पावो ।	तिमी जस्तो काम गर्छौ त्यस्तै फल पाउँछौ ।
जेइठे फल पाकेचे ओइठे पख्खी नाचेचे ।	जहाँ फल पाक्छ त्यहीँ चरी नाच्छ ।

माथिको तालिका पाँचमा नेपालीमा एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र अर्को आश्रित उप वाक्यलाई भन्ने कुरा, भनी, भनेर, भन्ने, किनभने, भनाइमा, जुन, जे, जसरी, जसले, जहाँजस्ता सापेक्ष संयोजकले जोडेर मिश्र वाक्य बनेका छन् । यस्तै गरी राजवंशी भाषामा पनि त्यस्तै किसिमका उपवाक्यहरूलाई कहवार (भन्ने), कहेने (भनी), ले (भने), कारणनत (किनभने), कहेने (भनेर), कहवार अनुसारे (भनाइमा), जाहे...अहे (जसले...उसले), जेइखान...आइखान (जे...त्यही), जेनडकए...अनडकए (जसरी...त्यसरी), जेनड...अनङ्गे (जस्तो...त्यस्तै), जेइठे...ओइठे (जहाँ...त्यहीँ) जस्ता सापेक्ष संयोजकहरूको संयोजनबाट मिश्र वाक्य बनेका छन् । माथि प्रस्तुत गरिएका उदाहरणहरूमा दिएजस्तै राजवंशी र नेपाली भाषामा पनि यसैगरी- भन्ने कुरा-कहवार, भनी- कहेनेजस्ता संयोजकबाट निर्मित नाम उपवाक्यबाट एक खाले मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ । यसैगरी जसले... उसले- जाहे...अहे, जुन... त्यही- जेइखान...आइखानआदि संयोजकबाट निर्मित विशेषण उपवाक्यबाट अर्काखाले मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ । यस्तै जसरी...त्यसरी-जेनडकए...अनडकए, जस्तो...त्यस्तै-जेनड...अनङ्गे, जहाँ... त्यहीँ- जेइठे... ओइठे जस्ता संयोजकबाट निर्मित अव्यय उपवाक्यबाट मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ । अतः राजवंशी र नेपाली भाषाका मिश्र वाक्यहरूको संरचनामा पनि समानता रहेको पाइन्छ ।

निष्कर्ष

यस अनुसन्धान लेखमा वाक्य संरचनाका सैद्धान्तिक आधारमा राजवंशी र नेपाली भाषाका वाक्यहरूको तुलना गरिएको छ । यस अनुसार यहाँ सरल वाक्य, असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्य, संयुक्त वाक्य र मिश्र वाक्यहरूमा देखिएका समानता र भिन्नताहरू केलाइएको छ । यसरी हेर्दा राजवंशी र नेपाली भाषामा एउटा उद्देश्य र एउटा विधेय मिलेर बनेको एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य नै सरल वाक्य भएको पाइन्छ । राजवंशी र नेपाली दुबै भाषाका सरल वाक्यले एउटा मात्र धारणा (विचार, सन्देश वा सूचना) दिएका छन् । यसप्रकार राजवंशी र नेपाली भाषाका सरल वाक्यको संरचना समान देखिन्छ ।

उपर्युल्लिखित उदाहरण (तालिका-३) र व्याख्या-विश्लेषणबाट के स्पष्ट हुन्छ भने असमापिका क्रियाद्वारा बनेका राजवंशी र नेपाली भाषाका वाक्यमा दुईओटा उपवाक्य छन् जसले दुईटा धारणा दिएका छन् । नेपाली भाषामा न, नु, ने,

दै, दा, एरजस्ता प्रत्ययद्वारा बनेका असमापिका क्रियाहरू प्रयोग भएर जटिल वाक्य बनेको पाइन्छ भने राजवंशी भाषामा ने, ते, बारजस्ता प्रत्यय लागेर जटिल वाक्य बनेको देखिन्छ । ने, ते, बारजस्ता थोरै कृत् प्रत्ययले पनि भिन्न भिन्न धातुमा प्रयुक्त (कृतन्तीकरण) भएर राजवंशी भाषामा असमापिका क्रियाहरू निर्माण गरेको देखिन्छ (तालिका-३) । यसप्रकार राजवंशी र नेपाली भाषामा असमापिका क्रियाद्वारा बनेका जटिल वाक्यहरूको संरचना पनि समान देखिन्छ ।

नेपाली भाषामा र, पनि, त्यसैले, न...न, कि...कि, पनि...पनिजस्ता निरपेक्ष संयोजकले दुईओटा स्वतन्त्र वाक्यलाई जोडेर संयुक्त वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ । यसैगरी राजवंशी भाषामा ना...ना, निते...निते, ओइवारताने, आरजस्ता संयोजकद्वारा संयुक्त वाक्य निर्माण भएको देखिन्छ (तालिका-४) । अतः राजवंशी र नेपाली भाषाका संयुक्त वाक्यहरूको संरचना पनि समान देखिन्छ ।

तालिका-५ मा जस्तै नेपालीमा एउटा स्वतन्त्र उपवाक्य र अर्को आश्रित उपवाक्यलाई भनी, भनेर, भन्ने, भने, किनभने, जो, जे, जुन, जसरी...त्यसरी, जहाँ...त्यहाँजस्ता सापेक्ष योजकले जोडेर मिश्र वाक्य निर्माण भएको पाइन्छ भने राजवंशी भाषामा पनि त्यस्तैखालका उपवाक्यलाई कहवार, कहने, ले, कारणनत, जाहे...अहे, जेइखान...आइखान, जेनडकर...अनडकर, जेनड...अनडे, जेइटे...ओइटेजस्ता सापेक्ष संयोजकको संयोजनबाट मिश्र वाक्य बनेको देखिन्छ । यस प्रकार राजवंशी र नेपाली भाषाका मिश्र वाक्यहरूको संरचना पनि समान देखिन्छ । यसरी माथिका समग्र तथ्यहरूको अध्ययन र विश्लेषणबाट राजवंशी र नेपाली भाषाका सबै प्रकारका वाक्यहरूको संरचना स्वरूप समान रहेको कुरा सिद्ध हुन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज. (२०७४). सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान. (छैटौँ संस्क.). रत्न पुस्तक भण्डार ।
 अधिकारी, हेमाङ्गराज. (२०७५). समसामयिक नेपाली व्याकरण. (छैटौँ संस्क.). विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
 अमेरिकन साइकोलोजिकल एसोसिएसन. (२०१०). पब्लिकेसन मेनुअल अफ अमेरिकन साइकोलोजिकल एसोसिएसन. (छैटौँ संस्क.) ।
 उपाध्याय, द्रोणकुमार. (२०५५). राजवंशी परिचय. (भाषा, लिपि र व्याकरण खण्ड). राजवंशी भाषा प्रचार समिति ।
 पन्त, शास्त्रदत्त. (२०४१). भाषाका आदिवासी. साभा प्रकाशन ।
 पोखरेल, माधवप्रसाद. (२०५६). नेपाली वाक्य व्याकरण, एकता बुक्स डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा. लि. ।
 बिष्ट, डोरबहादुर. (१९६७). पिपल अफ नेपाल. (संस्क. २०१९). रत्न पुस्तक भण्डार ।
 बिष्ट, डोरबहादुर. (२०५२). सबै जातको फूलबारी. साभा प्रकाशन ।
 यादव, योगेन्द्रप्रसाद. लेङ्ग्वेज इन नेपाल. इन पपुलेसन मनोड्राफ अफ नेपाल. भोल.(सोसल मानोग्राफी). पिपि-५१-७२ ।
 लम्साल, रामचन्द्र. (२०६८). नेपाली भाषा र व्याकरण. सनलाइट पब्लिकेसन ।
 द फोनोलोजी एण्ड ग्रामर अफ राजवंशी. युनिभरसिटी अफ हेलसिङ्की ।
 शर्मा, मोहनराज. (२०४९). शब्द-रचना र वर्ण-विन्यास. (तेस्रो संस्क.) काठमाडौँ बुक सेन्टर ।
 शर्मा, मोहनराज. र लुइटेल्, खगेन्द्रप्रसाद. (२०६०). आधुनिक भाषा विज्ञान. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।